

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

М. А. Швайка,
*академік Академії економічних наук України,
доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ КРЕДИТНИХ ГРОШЕЙ

- Від зречення економічних відносин у золото-грошовому обігові до їхнього прямого регулювання в кредитній грошовій системі.
- До так званого питання про внутрішню вартість кредитних грошей.
- Проблеми дестафації сучасної грошової системи (позбавлення її предметно-речового змісту).
- Поява третього учасника платіжно-розрахункових операцій — банків у кредитній грошовій системі.

Успіх переходу України до ринкової економіки значно залежить від налагодження ефективного грошового обігу, створення міцної грошової системи, яка зцементувала б економіку, забезпечила б чітке функціонування економічного механізму. Проте розв'язання цих питань затягнулося надовго й не досягнуто ясності в розумінні принципових питань організації грошової системи.

Гроші — один з найважливіших, ключових елементів ринкової економіки, економічної організації суспільства. Вони потребують до себе серйозної уваги як практиків-господарників, так і вчених-теоретиків.

Без глибокого розуміння проблеми грошей неможливо ні створити ринкову економіку, ні побудувати сучасну грошову систему, ні ефективно регулювати її.

У розвитку грошей останнім часом відбулися значні зміни, які справили істотний вплив на механізм їхнього функціонування. Відбулася демонетизація золота, золото перестало бути грошима. На зміну золото-грошовій системі прийшла кредитна, з'явилися електронні гроші, поява яких знаменує собою цілий переверот у трактуванні економічних механізмів.

Кредитна грошова система є більш високою формою дійсно стрімких і досить глибоких тенденцій у розвитку кредитних грошей.

Від цих корінних змін у функціонуванні грошей серйозно відстає економічна наука, яка не дала їм належного наукового обґрунтування й не враховує еволюції форм грошей з плином часу.

До нових процесів, пов'язаних із функціонуванням кредитної грошової системи, економісти нерідко намагаються підійти з оцінками, характерними для золото-грошової системи.

Зі старих марксистських позицій економісти намагаються відшукати в сучасних кредитних грошах

стару золоту субстанцію, обґрунтувати їхню речову, товарну природу, відстояти втрачену золотом функцію загального еквівалента тощо.

* * *

Демонетизація золота і здійснений перехід до кредитних грошових систем гостро поставили питання стосовно перегляду традиційних поглядів на гроші, сформованих на підставі аналізу золото-грошової системи. Саме її аналізом була започаткована справжня наука про гроші, яка ще досі домінує. Її прибічники в зовсім інших умовах намагаються зробити її постулати непохитними за допомогою різних хитросплетень і надуманих аргументів, які суперечать сучасному етапу розвитку економіки.

Золото-грошова система гарантувала продавцю товару отримання повноцінного еквівалента з відповідною внутрішньою вартістю, що компенсував цінність відчуженого товару. Для цих умов нерозвиненості економічних відносин, переважно обміну, ця вимога до золото-грошової системи була чи не найважливішою.

Застосування цього характерного для золото-грошового обігу підходу до нових умов до аналізу кредитного грошового обігу не витримує жодної критики. Для кредитної грошової системи ця так звана внутрішня вартість грошей не має жодного значення. Ніхто не надає якогось значення тому, якою є вартість пластикової картки, за допомогою якої магазину перерахували гроші за проданий товар. З чого вона зроблена, якою є її вартість у даному випадку, не має жодного значення. Навіть якщо б вона була виготовлена з золота й оздоблена діамантами, вона краще не виконувала б своїх функцій. Головна вимога, яка до неї пред'являється, щоб за її допомогою можна було перераховувати гроші з рахунку на рахунок найеконом-

ічнішим і найдешевшим способом. Це ж саме можна сказати й щодо банківських рахунків в електронній чи паперовій формах.

Наскільки економісти спрощено підходять до питання про так звану вартість кредитних грошей, видно з такого положення: «Вартість долара дорівнює вартості самого паперового знака» [1, с. 11].

Автор навіть не намагається пояснити, чому на грошових ринках долари продають не за вартістю кілограма паперу, а по тому, що ці паперові долари виражають, яка їхня цінність.

Вартість кредитних грошей корениться в сумі боргового зобов'язання, а не у вартості кредитної картки, чи в матеріалі, на якому відображена відповідна сума на рахунку в банку.

На все це не зважають деякі економісти, які намагаються з'ясувати, що є субстанцією нинішньої грошової одиниці після того, як зникла її золота основа, золотий вміст.

Для того, щоб довести, що золото продовжує виконувати грошову функцію, хоч і специфічним способом, економісти вигадують різні нежиттєві аргументи.

Деякі автори вважають, що за умови панування паперово-грошового обігу золото виконує функцію міри вартості не прямо через прирівнювання до нього товарів, а через свою, паперово-грошову ціну, яка пов'язує вартість золота з купівельною спроможністю грошових знаків [2, с. 44].

Виходить, що спочатку золото виражає свою ціну в паперових грошах, а вже за допомогою цієї ціни воно виконує функцію міри вартості.

Представники старої сталінської гвардії вважають, що золото й тепер виконує функцію загального еквівалента на основі принципу збереження спадкоємності цін [3, с. 75—82], оскільки існуючі «золоті» ціни ввійшли в засоби виробництва, а останні формують теперішні витрати виробництва, отже, й існуючі ціни.

Узагальнюючі висновки щодо нових тенденцій у розвитку грошових теорій намагається зробити В. Крилов, який пише: «Дискусія стосовно ролі золота, яка нещодавно дуже жваво велась, виявила різні погляди. Одні економісти стверджували, що процес демонетизації золота ще не завершений, і воно продовжує частково виконувати грошові функції... З такого погляду паперові гроші продовжували залишатися представниками золота.

Інші учасники дискусії вважали, що золото перетворилося в звичайний «рядовий» товар і втратило роль загального еквівалента. Однак, якщо слідувати цьому підходу, ми стикаємося із запитаннями: сучасні паперові гроші, які не мають внутрішньої вартості, можуть виконувати роль загального еквівалента? Розв'язання цього питання пропонувалися дуже різні. Це

й повернення до розгорненої форми, коли вартість паперових грошей визначається вартістю товарів, і розгляд кредитних грошей як монопольного товару, і навіть висунення на роль загального еквівалента вартості робочої сили. Разом з тим, низка вчених схилилася до характеристики сучасних грошей як технічного посередника обміну, не виявленого грошима» [4, с. 86—87].

Автор намагається дати всеохоплююче визначення проблем кредитних грошей, що виявилось для нього непосильним. Тому він обмежується еkleктичним переліком чужих поглядів.

Доволі тривале панування системи золотого стандарту та її детальна розробка в економічній теорії грошей увійшла в підручники, у свідомість не тільки науковців, а й широких мас людей, і тому її положення здаються непорушними, незмінними. Однак історичний досвід переконує, що золото-грошова система не вічна, що вона, як усе в суспільстві, відійде в минуле.

У дискусії з приводу демонетизації золота й суті кредитних грошей беруть участь не тільки українські економісти, а й економісти інших країн. Так, К. Макконелл і С. Брю, підбиваючи підсумки розгляду суті та структури грошей, роблять висновки:

«1. В економіці США та інших розвинених країн гроші є по суті борговими зобов'язаннями держави, комерційних банків та ощадних установ.

2. Ці боргові зобов'язання успішно виконують функції грошей доти, доки їхня вартість або купівельна спроможність стабільна.

3. Вартість грошей уже не ґрунтується на строго визначеній кількості дорогоцінних металів (як було раніше), вона визначається швидше кількістю товарів і послуг, які можна придбати за гроші на ринку» [5, с. 271].

Завдяки тривалим обговоренням більшість економістів дійшли висновку, що золото не є субстанцією кредитних грошей, їх суттю.

Деякі ж інші економісти вважають, що на відміну від товару золота, яке визначає матеріально-речовий зміст грошей, характерною рисою сучасних грошей є відсутність матеріальної субстанції і ззовні вони виступають як папери. На цій основі виникли й поширилися низки теорій. Так, Б. Г. Федоров стверджує, що валютна операція втратила матеріальну основу, національні грошові одиниці протистоять фактично тільки як записи на кореспондентських рахунках і зрештою виступають представниками знеособлених банківських депозитів [6, с. 3].

У цьому визначенні грошей зовсім не враховується їхній економічний зміст.

Інші стверджують тезу стосовно заміни традиційних форм засобів обігу новими неречовими форма-

ми — процес, який можна назвати дестафацією (від англ. stuff — річ) [7, с. 48].

Економісти, які не погоджуються з цим підходом, вважають, що не можна говорити про дестафацію грошей, про зникнення їхньої матеріально-речової субстанції, оскільки добре відомо, що кредитні гроші відбивають рух позичкового капіталу. На їхню думку, цей позичковий капітал є своєрідним товаром (аналогія з товаром грішми) і форма його руху — кредитні гроші — зберігає товарну природу. Саме тому вони, на їхню думку, виконують роль загального еквівалента.

Відчуваючи слабкість своєї аргументації, прибічники цього підходу підсилюють свої позиції новою грою слів, твердячи, що для сучасних грошей характерна не відсутність матеріально-речового змісту, а якісно новий його вид: замість первісної форми, якою є товар, суспільство переходить до вищої форми, якою є товар — позичковий капітал, тобто яка розвинулася на основі товарно-кредитних відносин.

Інші економісти вважають, що сучасні гроші неправомірно розглядати як форму справжніх грошей, більше того, кредитні гроші, на їхню думку, не є загальним еквівалентом, не виконують класичних грошових функцій. Цим вони намагаються звести роль кредитних грошей до простих рахункових одиниць. Сучасні кредитні гроші не тільки не в меншій мірі є грішми, ніж золоті. Навпаки, кредитна грошова система є ще більш розвиненою й досконалою, ніж золото-грошова система.

Нині в усьому світі панує кредитна грошова система і про обіг повноцінних золотих монет чи золотих зливків не може бути мови. 95% грошової маси представлено платіжними зобов'язаннями та документами, виписаними кредитними установами чеками, депозитними сертифікатами, розпорядженнями стосовно зняття вкладів тощо. Усі ці платіжні зобов'язання є кредитними грішми, як і банкноти центрального банку, які є вексями, борговими зобов'язаннями держави. Боргові зобов'язання комерційних банків такого статусу не мають.

Помилковим є твердження стосовно того, що боргові платіжні зобов'язання підприємств є кредитними грошима, які мають специфічну суспільну якість — безпосередньо обмінюватися на будь-який товар інший товар [8, с. 8].

Для того, що боргові зобов'язання підприємств набули властивостей кредитних грошей, вони повинні бути перетворені на зобов'язання банку перед підприємствами.

Чимало українських економістів ще й досі в умовах електронних грошей, панування високоорганізованої кредитної грошової системи, з широко розви-

неною мережею банків, страхових компаній, потужною ринковою інфраструктурою гірко тужать за золотомонетним обігом, продовжують вихвалити його переваги, акцентуючи при цьому особливу увагу на властивій йому стабільності й надійності.

З погляду теорії грошей, сформованої в XIX столітті, що відображала закономірності золотомонетного обігу, намагаються оцінити зовсім інші явища й процеси, зокрема обґрунтувати так звану внутрішню вартість досконалої, еластичної, кредитної грошової системи з її незаперечними перевагами над попередніми системами. Зокрема, кредитні гроші, що не мають внутрішньої вартості, позбавляються такого істотного недоліку обігу золотих монет, які мали внутрішню вартість, як втрати від крадіжок, значних транспортних видатків та ін.

Під час історичного розвитку грошові відносини зазнавали значних змін, що справляли найсильніший вплив на всі економічні процеси. Різноманітність цих процесів, багатогранність їхнього проявлення були й залишаються могутнім живильним ґрунтом для відмінностей у теоретичних поглядах на суть і роль грошей, отже, і на тривалі роки дискусії на ці теми.

Гроші створюють цивілізації, і вони справляють вирішальний вплив не тільки на відмінності властивих різним етапам розвитку людства грошових систем, а й на погляди на них.

Упродовж багатьох десятиліть з часу оформлення у XVIII столітті грошової теорії в самостійну галузь наукових знань і включно до початку XX століття, коли ще продовжували домінувати погляди класичної школи в буржуазній політичній економіці, аналіз грошей зосередився на двох групах проблем, які, як два полюси магніту, концентрували навколо себе й підпорядковували всі інші аспекти теорії. Це, по-перше, питання походження й суті грошей і, по-друге, питання щодо формування вартості (згодом — купівельної сили) грошової одиниці. Друга група питань зв'язувалася з вивченням впливу грошей в економічній системі. Й. Шумпетер писав в «Історії економічного аналізу» про період кінця XIX і початку XX століття, що центральною й практично єдиною проблемою теорії грошей була мінова вартість, чи купівельна сила грошей.

Грошова система капіталізму пройшла тривалий шлях розвитку від товарних грошей до паперових грошей і кредитних знарядь обігу й появи електронних грошей.

Участь металу у виконанні грошових функцій, що здавалася теоретикам і практикам XIX століття однією з найбільш важливих і стійких рис грошового обігу, виявилася тільки на ділі історичним етапом, ланкою в переході до більш високих і складних форм організації грошової системи.

Гроші походять з товару, як і людина пішла від мавпи. Але це не означає, що кожного Івана, Петра, Грицька привела на світ мавпа. Те ж саме з грошми. Колись це було так, а тепер інша ситуація. Економісти ж, намагаючись довести золоту, металеву, товарну природу сучасних кредитних грошей, це насправді роблять, видумуючи при цьому різні штучні, нежиттєві способи свого обґрунтування.

Наука стосовно грошей пройшла тривалий і складний шлях розвитку від перших геніальних здогадок Аристотеля до сучасних електронних грошей і моделей грошового обігу, що використовують складний математичний апарат.

У надрах металеві системи визрівали якісно нові платіжні методи й форми обігу, що базувалися на кредиті й тісно пов'язані з кругообігом капіталу. Розвиток кредитних грошей і безготівкових розрахунків зумовили ломку сформованої ще в докапіталістичну епоху форми грошової емісії і розрахунків.

Другим елементом підризу металічної системи був прискорений у другій половині XIX століття розвиток капіталістичного кредиту на базі бурхливого розвитку виробництва й обігу. Кредит стає все важливішим елементом господарського обороту, що заміщав і витісняв металеві гроші. Поширення практики безготівкових розрахунків, створення потужних центральних банків, які зосередили важливі емісійні й контрольно-регульовальні функції, покриття всієї території країни мережею банківських установ, на рахунках яких підприємства зберігають свої кошти й стосовно яких банківські установи стають боржниками, здійснення розрахунків між підприємствами безготівковим шляхом, тобто за допомогою зняття грошей з рахунку одного підприємства й перерахування на рахунок другого, — усе це призвело до корінних змін в організації грошової системи.

Унаслідок цих різких змін у сфері виробництва й обміну економісти Заходу звільнилися від багатьох догматів класичної школи політекономії, які для нових умов виявилися непридатними, і перестали обмежувати теорію грошей поясненням їхньої вартості. Грошову теорію вони стали будувати з урахуванням найновіших наукових досягнень, доробку кібернетики й інформатики, а також теорії самоорганізації та ін. Грошову теорію значно розширено за рахунок усієї агрегатної економічної теорії.

Праці стосовно грошей тепер перехрещуються з іншими спеціальними галузями, особливо зі сферою міжнародних валютних відносин, теорією визначення рівня доходу і зайнятості, теорією промислових циклів, фіскальною політикою, теорією розподілу та ін.

Водночас радянські економісти на 74 роки взагалі були ізольовані від зовнішнього світу й досліджень

механізмів ринкової економіки. Їхня увага була зосереджена на обґрунтуванні важелів адміністративної системи і господарського волонтаризму.

Від цієї радянської спадщини досі не позбулись українські економісти.

Дискусія з приводу внутрішньої вартості грошей набула особливої гостроти у зв'язку з появою зовсім безтілесних кредитних грошей — електронних. Тут навіть відпала потреба в паперовому носії грошової інформації.

Електронні гроші є новою, найдосконалішою формою грошей. Оскільки гроші бувають готівкові й безготівкові, то їхня електронна форма може бути відображенням моделі або готівкових грошей (електронні гаманці, якими називаються картки з мікропроцесором, чи анонімні платежі через Інтернет), або безготівкових.

Істотний вплив на функціонування грошей і здійснення грошових операцій справив Інтернет, виникнення якого дозволило об'єднати між собою комп'ютерні мережі всього світу, забезпечити доступ до здійснюваних комерційних операцій і оптимізувати їх. Інтернет стає глобальним середовищем для розвитку електронних розрахунків.

При розгляді особливостей функціонування електронних грошей науковці дійшли висновку, що «Електронні гроші — це ті самі гроші, але на іншому носії інформації» (Мир карточек. — 1999. — № 10. — С. 5).

Відомо, що грошова інформація може фіксуватися будь-яким способом на будь-якому носії для забезпечення обігу грошей.

Носіями грошової інформації виступали найрізноманітніші речі, починаючи від каменю, худоби, металів (золота і срібла), а потім паперу і закінчуючи магнітними дискетами, оптичними дисками та іншими найдосконалішими засобами збереження інформації.

Рух інформації в мережі, яка забезпечує функціонування кредитних, зокрема й електронних грошей, є набагато складнішим і коштовнішим, ніж він був у попередній мережі, яка базувалася на таких матеріальних, речових грошових носіях, як худоба, хутро, мідь, бронза й навіть золото. Обслуговування електронних розрахунків потребує складного технічного й інформаційного забезпечення. Завдяки тому, що науково-технічний прогрес проник у сферу грошей, він зумовив створення якісно нових — електронних грошей. Електронні гроші — це пластикова картка та її види, дебетна й кредитна картки, банк-емітент кредитних карток і банк-еквайер, платіжна система, процесингові центри, комунікативні центри, POS-термінали, банкомати, PIN-код, стандарт SET тощо.

Пластикова картка — це персоніфікований платіжний засіб, який дає змогу особі, що нею користується, здійснити безготівкову оплату товарів або

послуг, а також отримати готівку у відділеннях банків або банківських автоматах (банкоматах).

Особливістю операцій за картками є те, що продаж чи видавання готівки здійснюється підприємствами торгівлі або сервісу, а отже, банками в «борг», тобто товари чи готівка надаються клієнтам одразу, а кошти на оплату отриманих товарів чи послуг надходять на рахунки підприємств, що здійснили цю операцію, через деякий час, але не більше кількох днів. Особливо важлива роль у забезпеченні функціонування електронних грошей належить процесинговому центру — цьому спеціальному обчислювальному центру, який є технологічним ядром платіжної системи.

Розвиток і поширення електронних кредитних грошей є об'єктивною закономірністю розвитку грошової системи на сучасному етапі, яка зумовлена НТП, широкою комп'ютеризацією суспільства.

Складною є еволюція грошової інформації. Перехід від каменя, металу, паперу до складної електронної мережі з потужним і дорогим обладнанням, висококваліфікованими спеціалістами, зайняв тривалий час.

В електронних грошах грошовий перевод існує в електронній формі у вигляді електричного сигналу, що передається електронною системою, а не в паперовому вигляді. Кредитними електронними грошми є електронний перевод (певна грошова сума), а не електричний струм в електронній системі, який є каналом передачі інформації. Суттю електронних грошей є те, що переводиться певна грошова сума у вигляді електронного грошового зобов'язання банку, а не те, що це робиться за допомогою електричного струму.

Та сума, яка переводиться, не є внутрішньою вартістю кредитних грошей, а вона виражає чужий борг.

Розкрити суть електронних грошей, поява яких є наслідком високого рівня розвитку науки і техніки у XX і XXI століттях, неможливо не тільки за допомогою концептуальних положень примітивної праці Й. Сталіна «Економічні проблеми соціалізму в СРСР» та інших, у яких обґрунтована деспотична адміністративна диктатура, зроблена спроба зжиття одного з найбільших винаходів людської цивілізації — грошей, а також гнучкої, ефективної ринкової системи господарювання, а й «Капіталу» К. Маркса, у якому здійснюється тільки аналіз золотомонетного обігу, що був характерний для XIX століття.

Міркувати щодо суті кредитних грошей у їх сучасних досконалих формах і зокрема електронних грошей, не можна без урахування досягнень кібернетики, інформатики, теорії систем, теорії самоорганізації та інших нових наук. Високий рівень абстракції змушує вдаватися до послуг філософії і логіки.

Особливої уваги заслуговують досягнення інфор-

матики й кібернетики — науки стосовно оптимального управління. Оптимально управляти можна в тому випадку, якщо розглядати систему управління як інформаційну систему, у якій циркулює інформація. Ця інформація фіксується в документах. А що таке документ? Це повідомлення, зафіксоване на будь-якому матеріальному носії — папері, пластмасі, металі. Усі ці речі вже були носіями грошей.

Грошова система є інформаційною системою, у якій циркулює грошова інформація.

Ця інформація щодо електронних грошей може переходити з одного грошового носія в інший — з електричного сигналу в готівку.

Електронні гроші слід розглядати не ізольовано, а як елемент, один із гвинтиків економічної системи, сукупності економічних відносин. Цей гвинтик задіяний у складну будівлю і є айсбергом, що виступає на поверхні. Він засвідчує те, що електронні гроші відображають заховане в глибинних водах океану економічних відносин.

Будучи кредитними грошми, електронні гроші є знаком боргу, носієм боргового зобов'язання.

Для того, щоб електронні гроші були задіяні в складну систему економічних відносин, велика кількість програмістів затрачує на це багато часу і зусиль. Розгортається ціла система інститутів ринкової економіки (ринкова інфраструктура), що забезпечує нормальний перебіг товарно-обмінних, платіжно-розрахункових та інших операцій.

З історії грошей ми знаємо, що ця грошова інформація може бути зафіксована на будь-якому матеріальному носії.

У різних племен і народів грошима слугували товари, що були головними предметами внутрішнього чи зовнішнього обміну. Первісними грошима були: худоба (у стародавніх греків, римлян, слов'ян та ін.), хутра і шкури (у Скандинавії і Стародавній Русі), цінні раковини-каури, сіль, чай та ін. З подальшим розвитком товарного виробництва й обміну роль грошей перейшла до металів, зокрема до срібла й золота. Згодом носіями грошових відносин стали паперові гроші, а також кредитні (векселі, чеки, банкноти, безготівкові гроші, що рухаються банківськими рахунками). Ними є також електронні гроші, поява яких знаменує безпаперову інформатику і такий же бізнес.

Носієм грошової інформації може бути не тільки фізичне тіло (метал, папір), а й середовище (економічні відносини).

За нерозвиненості обміну й відсутності суспільних інститутів, які свідомо могли б як обслуговувати, так і регулювати товарообмінні операції, бути не тільки їхнім посередником, а й гарантом (як, наприклад, тепер це успішно роблять банки, страхові компанії, фак-

торингові контори), тільки інший товар з такою внутрішньою вартістю міг бути мірилом вартості товару, рівноправним еквівалентом при обміні.

Внутрішня вартість грошового товару була єдиним гарантом повноцінного заміщення вартості відчуженого під час обміну майна.

Це добре розуміли представники англійської класичної політекономії. Д. Рікардо, зокрема, твердив: «Ніщо не може бути мірою вартості, якщо само не має вартості» (Рікардо Д. Соч. — Т. 5. — М., 1961. — С. 142).

І ця вимога до тодішніх грошей не була помилковою чи вигадкою економістів і державних мужів, які займалися регулюванням грошового обігу. Вона також не була вмотивована кон'юнктурними міркуваннями.

У тих умовах гроші повинні були мати внутрішню вартість як єдиний гарант їхньої повноцінності. Цього вимагало життя, тодішня дійсність. Продавець товару повинен був отримати від покупця повноцінну вартість, рівноцінний еквівалент, який заміщав би відчужене майно, оскільки він не перебував з ним у ніяких інших відносинах. Зустрівшись, перший передавав другому товар, а другий — першому гроші — і розходились. На цьому їхні стосунки закінчились. Згасли. Тоді не було потреби в яких би то не було інституціях, які регулювали б стосунки між продавцем і покупцем. Тепер же в умовах панування кредитних грошових систем ця вимога до металевих грошей втрачає всякий сенс, і її не можна переносити на кредитні гроші.

Вимоги Д. Рікардо до визначення суті грошей характерні для певного історичного періоду розвитку суспільства. Дати визначення грошей, характерне для всіх часів і періодів, неможливо. Навіть визначення сучасних найдосконаліших, нематеріальних, неречових грошей не підходить до оцінки грошей періоду Д. Рікардо. Саме завдяки своїм фізичним властивостям золото найбільше підійшло у свій час для виконання грошових функцій.

У зв'язку з переходом від золотогрошової до кредитної грошової системи докорінно змінюється процес емісії грошей. Потреба в тілесній плоті грошей зникає і роль свідомого людського чинника істотно підвищується.

Найбільше суперечок у дискусії з приводу так званої внутрішньої вартості кредитних грошей викликають безтілесні електронні гроші, які рухаються між банківськими установами у вигляді електричних сигналів.

В умовах наявності потужної ринкової інфраструктури, густої мережі банківських установ, які покрили всю країну і через які підприємства здійснюють усі розрахункові операції, і які є гарантом їхньої безперервності, сама постановка питання щодо внутрішньої вартості грошей втрачає не тільки практичну корисність, а й теоретичний зміст.

У передачі грошової інформації за участю електронних грошей бере участь джерело (покупець, від якого рухається грошовий перевод) і приймач (продавець продукції, отримувач грошей).

Між ними існує електронний канал інформації.

Історія розвитку людства підтверджує, що нічого істотного не змінилося в суті грошей з переходом від металевого (золотого) носія грошової інформації спочатку до паперового в паперових грошах, згодом, при кредитній грошовій системі, до боргового зобов'язання банку перед клієнтом, в якому останній зберігає гроші на рахунок, з якого він безготівково розплачується з партнерами через перерахування грошей з рахунку на рахунок, і, нарешті, до безтілесної інформації в електронних грошах. Носієм інформації стає не тільки фізичне тіло, а й економічні відносини.

Ставлячи питання щодо причини переростання речових відносин, характерних для золотомонетного обігу, у безречові стосунки в електронних грошах, економісти випускають з поля зору ту важливу обставину, що електронні гроші є кредитними грішми й існують у формі боргового зобов'язання банків стосовно своїх клієнтів. У цих безречових стосунках різко підвищується роль свідомого людського фактора в регулюванні суспільних відносин.

У зв'язку з тим, що в минулому людство не могло прямо регулювати суспільні відносини, пов'язані з обміном товарів, як тепер, при розвиненій банківській системі й електронних грошах, тому воно змушене було вдаватися до використання посередніх форм — до практики уречевлення суспільних відносин. Людство довго змушене було йти круговим шляхом, вдаватися до використання посередницьких форм, до зречевлення економічних відносин, тобто до вираження економічних відносин за допомогою речей. Саме тому гроші ототожнювалися з річчю, із золотом.

Вираження економічних відносин в ринковій економіці за допомогою товару, грошей, купівлі-продажу було кроком уперед порівняно з відносинами прямого панування людини над людиною в рабовласницькому чи феодальному суспільствах.

Завдяки зречевленню економічних відносин об'єктивно, несвідомо сформувався тонкий і складний економічний механізм, на якому базується самоорганізація економічної системи. Якщо б перед усіма мудрецьми світу поставити аналогічне завдання і заставити їх свідомо опрацювати таку систему економічних відносин, вони б з ним не впоралися. Історичному розвитку людства це завдання виявилось посилюючим. Хоч тепер потреби в зречевленні економічних відносин не має, але аргументи, сформульовані для обґрунтування зречевлених відносин, збереглися.

Економісти часто не враховують сучасної вірту-

алізації суспільства — радикальної трансформації способу існування Західної цивілізації.

Процес віртуалізації економіки захоплює також гроші. Вони нині не стільки речовий замітник товарів, скільки «права запозичення». Якщо гроші — права запозичення, то людина повинна пред'явити не стільки метал, папір чи пластик, скільки образ платоспроможності. Гроші персоніфікуються, вони втрачають властивості байдужої стосовно індивіда об'єктивної реальності. Кредитні гроші персоніфіковані й міцно прив'язані до їхнього власника. Електронний підпис, можливість анулювати втрачену кредитну картку перетворюють платоспроможність у функцію знання індивідуального паролю, а не володіння анонімними грошовими знаками чи металом.

В електронній формі грошей найповніше проявляється така зі сторін інформаційного суспільства, як його віртуалізація. Гроші кінцево втрачають своє фізичне вираження — вони стають образом, моделюються спеціальними файлами в мережі Інтернет.

Окремо взятий підприємець може перетворити свої вклади в банку в банкноти, але тільки за умови, що переважна більшість вкладників цього робити не будуть. Одночасна вимога всіх вкладів у банках фізично неможлива, хоч юридично правомірна. Банк навіть при виконанні норми резерву — симулянт платоспроможності, тобто створює вигляд такої нереальної платоспроможності. У нього немає в наявності грошей — речових заміників товарів. Левова частка його активів — різноманітні права запозичення. Той факт, що на сучасні господарські процеси справляють вплив суто символічні і навіть фіктивні з традиційної точки зору чинники, свідчить про те, що гроші сьогодні не «кров» (Гобс), а «мова жестів» економіки.

Віртуальний продукт, віртуальна інновація, віртуальна праця, віртуальна організація, віртуальні гроші допускають і провокують прискорення економічних трансакцій, поширення комбінаторної логіки. Це призводить до того, що комп'ютерні технології стають головним засобом і середовищем економічної діяльності.

Дуже великою подією у сфері фінансів є викликане використанням комп'ютерно-сітьових технологій, виникнення електронних (цифрових) грошей. Хоч використання їх не є повсюдним, однак із часом при масовому використанні цієї форми грошей відбудуться справді революційні зміни в усіх сферах грошово-фінансового обігу.

Нагадаємо, що віртуалізація — це створення реального образу реального об'єкта за допомогою сучасних інформаційних технологій і засобів телекомунікацій [9, с. 117].

Отже, віртуалізація — це «перехід на вищий

рівень абстракції в управлінні конкретними конфігураціями обчислювальної системи» [10, с. 189].

Для того, щоб проілюструвати, як істотно впливає віртуалізація відносин на функціонування економічних структур, наведемо приклад ефективної діяльності нових утворень. Так, віртуальна корпорація принципово новий спосіб (форма) організації бізнесу за допомогою комп'ютерних мереж (наприклад, Інтернет), коли обіг, обмін і торгівля будь-якими товарами чи послугами у світовому масштабі здійснюються в електронно-інформаційному вигляді, а стосунки між партнерами будуються насамперед на довірі, без їхніх особистих зустрічей, укладання юридичних угод і відкриття офіційного офісу за конкретною географічною адресою. Ідея віртуальної корпорації полягає в цілком легальному пошуку зарубіжних партнерів, налагодженні взаємозв'язків з ними за допомогою світових електронно-інформаційних мереж, в основі яких лежить принцип «послуга за послугою», або ж гроші за послугу, а після здійснення реальних угод — отримання прибутку. На відміну від традиційної бізнесової корпорації віртуальна корпорація не має визначеної кількості працівників (учасників), зафіксованої організаційної структури та інших атрибутів формальної організації.

Інформація — це обмін відомостями між людьми. Електронний носій інформації в електронних грошах не менш надійний, ніж обмін грошовою інформацією в золотих монетах. Гарантом здійсненої операції при електронних грошах не є внутрішня вартість грошей, як це має місце при золотому обігу, а сигнал по могутній технічній мережі, за яким стоять найдосконаліша, дорога техніка, потужні банківські установи, страхові компанії, всесильні державні органи (поліція, суди). Усі вони забезпечують і гарантують виконання грошових зобов'язань.

Банки займають ключове становище у фінансовій сфері, оскільки вони не тільки можуть акумулювати вільні засоби кредиторів, а й самі здатні створювати депозитні грошові засоби в процесі кредитної діяльності. Вони здійснюють розрахунково-касове обслуговування всіх інших учасників економічного процесу й тим самим мобілізують і тимчасово використовують їхні вільні засоби.

Грошова інформація в електронних грошах під час транспортування й обробки завжди розміщується на певних носіях — матеріальних об'єктах, призначених для реєстрації інформації у формі, доступній не тільки людині, а й ЕОМ.

Важлива роль у забезпеченні грошових операцій належить електронній пошті Нацбанку, яка є транспортною основою взаємодії установ банків України і забезпечує міжбанківські розрахунки.

Будь-яка економічна система складається з декількох елементарних одиниць — компонентів системи. Такими елементарними сутностями можуть розглядатися не тільки об'єкти різної природи, а й властивості, зв'язки, економічні відносини. Кредитні гроші, зокрема й електронні, виражають відносини продажу товару в кредит і утворення боргових зобов'язань, перетворення одного виду зобов'язань в інші — зобов'язань підприємств перед підприємствами в зобов'язання банку перед підприємствами, які рухаються каналами зв'язку.

Для забезпечення цього процесу сформувалася ціла сфера економічної діяльності — торгівля грошми, електронна комерція, за допомогою якої проводяться повсякденні ділові операції: виставляються рахунки, оформлюються замовлення, здійснюються грошові перекази, виходять на сцену цифрові гроші, застосовуються електронні чеки.

Цей рух (обіг) електронних грошей є важливою складовою частиною матеріальних, енергетичних і інформаційних зв'язків між частинами єдиної системи, якою є народногосподарський комплекс.

Гроші в процесі обігу рухаються в різних формах: міри вартостей, засобу обігу, засобу платежу, засобу нагромадження. За потреби без труднощів одна їхня форма перетворюється в іншу. Це стосується й електронних грошей, які за потреби набувають інших форм...

Повсюдний підхід до товарно-грошового обігу з погляду золотомонетного обігу є чисто механічним. Усюди й завжди передбачається рух $T \rightarrow G \rightarrow T$, тобто фізична зміна місць товару і грошей. У дійсності це не завжди буває. На гроші треба дивитися не як на загублену форму, а як на перетворену форму вартості товару, як на рух цієї вартості в різних формах. Під час реалізації товару за готівку відбувається фізичне переміщення товару і грошей ($T \rightarrow G$). Коли ж товари реалізуються в кредит і відбувається взаємне погашення боргів, це грошове буття вартості товару є чисто ідеальним. Доторкнутися тут до реальних грошей неможливо.

Існує ціла складна система відносин, яка обслуговує й забезпечує ці грошові розрахунки в найрізноманітніших формах.

Завдяки науково-технічному прогресу з'являються нові технічні й програмні засоби, виникають нові підходи до їхнього проектування, розширюється номенклатура надаваних підприємствам послуг, посилюється правове забезпечення договірних зобов'язань.

Зображення економічних відносин у вигляді товарно-грошового обороту як безперервного процесу перетворення товарів у гроші і грошей у товари, обертання грошей у функціях міри вартостей, засобу обігу, засобу нагромадження і засобу платежу підштовхує до

вивчення економічної системи як цілісно-організованої функціональної системи — кібернетичної системи.

Обіг грошей, зокрема й електронних, є специфічною формою обміну інформацією, який основоположник сучасної кібернетики, Норберт Вінер, назвав цементом, що скріплює суспільство.

І цим цементом економічних відносин є гроші.

Гроші — це не старіючий загальний вартісний еквівалент, найкраще пристосований до обслуговування незліченної кількості актів обміну в своїх сучасних формах, дуже сильно посприяв тому, щоб народне господарство перетворилося в один гігантський комбінований трест, акціонерами якого є фінансово-промислові групи і держава. Усі, без винятку, юридичні й фізичні особи, що беруть участь у виробництві, розподілі, обміні й споживанні валового суспільного продукту, є суб'єктами грошового обігу.

Гроші як міра вартості довго були прив'язані до золота, і навіть тепер їх помилково ототожнюють із золотом, хоч золото з обігу зникло.

Так само, як вартість товарів можна виразити в гривнях, доларах, євро, її можна виразити в гарбузах, огірках, буряках, капусті. І ці капустяні й огіркові гроші сміливо можна було б виразити й оцінити в гарбузових і за відповідними принципами обмінювати між собою, якщо вони тільки будуть визнані суспільством. Найпоширеніші капустяні чи огіркові гроші, що найчастіше застосовуються, могли б стати світовими. Теперішні назви національних грошей (долари, фунти стерлінгів, франки, гривні, марки) вартують не більше, ніж згадані вище огіркові чи гарбузові гроші. Немає сумніву, що якби національні назви грошей замінити на «гаманеси», «веселеси», «купонеси», то у світовій практиці грошового обігу абсолютно нічого б не змінилося. І хіба Україна вже не мала цих купонесів, чи купонів? Хіба вони мали золотий зміст? А хіба гривня виражає щось більше? Період часу, коли фунт стерлінгів виражав фунт срібла давно минув і ніколи більше не повернеться. Тоді, коли в обігу перебували золоті монети, усе це виглядало зовсім по-іншому.

Електронні гроші, які є кредитними грошми, не просто виражають певну грошову суму, а суму боргу — боргу банку перед своїм клієнтом, а не просту суму боргу підприємства перед підприємством, яку покупець продукції зняв зі свого рахунку, або позичив у банку й перерахував продавцю. Щоб рухатись електронною мережею боргові зобов'язання підприємств перед підприємствами повинні бути перетворені в зобов'язання банку перед підприємствами.

Передумовою подібних операцій є попереднє перетворення зобов'язань підприємств перед підприємствами в зобов'язання банку перед підприємствами.

Певна грошова сума зобов'язання підприємства

перед підприємством, що оформлена векселем чи іншим борговим зобов'язанням, не може рухатись каналами електронної пошти. Для цього треба попередньо перетворити зобов'язання підприємства перед підприємством у зобов'язання банку перед підприємством, що здійснюється, як відомо, за допомогою рефінансування, факторингу чи інших ефективних форм економічної комерційної діяльності.

Електричними каналами рухаються кредитні гроші у функції засобу платежу, які виступають як зобов'язання банку перед клієнтом. За цих умов гроші з рахунку одного клієнта знімаються й на рахунок другого клієнта зараховуються. Ці суми безготівкових грошей завжди виступають як зобов'язання банку перед клієнтами.

Отже, під час реалізації товарів за допомогою електронних грошей ці гроші несуть інформацію, що товар продано, відчужено, що утворився борг покупця перед продавцем, який гаситься боргом банку перед покупцем, на рахунок якого в банку зберігається певна сума грошей, частина якої знімається й перераховується на рахунок продавця товару.

Підприємець може розраховуватись не тільки зняти з свого рахунку гроші в банку, а й за рахунок позичених грошей. З борговим зобов'язанням покупця його продукції він звертається до комерційного банку, який під нього в центральному банку отримує кредит. Так створюються нові неінфляційні гроші на здоровому комерційному ґрунті. При поверненні боргу новостворені гроші зникають. Отже, у процесі товарообміну створюються й зникають гроші. І цей процес є безперервним. Умов для інфляції тут не існує.

Успішно здійснювати розрахунки в сучасних умовах дозволяє застосування нової інформаційної технології, основаної на використанні засобів зв'язку, потужних комп'ютерів.

Той час, коли інформація стосовно ходу реалізації товарів передавалася тільки за допомогою надходження виручки у вигляді отриманих золотих монет, минув. Сучасні технічні засоби, широка розгалужена система зв'язку дозволяють підприємствам цю інформацію отримувати миттєво.

Від виконання операцій вручну розрахунки розвивалися через послідовні етапи механізації, автоматизації і комп'ютеризації до фактично (чи майже) безлюдних виробництв, переходячи від грошей в їх «класичному» вигляді через комп'ютеризовані системи безготівкових розрахунків до повністю електронної форми грошових операцій.

З урахуванням нинішніх темпів розвитку нанотехнологій і засобів телекомунікації вже невдовзі є видимою реальна перспектива трансформації звичної для нас філіальної системи банку в безофісну банківську сис-

тему, у якій практично всі операції виконуватимуться без участі персоналу банку. У результаті розрахунково-касове й кредитно-депозитне обслуговування корпоративних й індивідуальних клієнтів буде доступним у будь-який час і в будь-якій точці території, охопленої мережею інтелектуальних банківських автоматів чи інших пристроїв аналогічного призначення.

Це дозволить різко знизити затрати на навчання й оплату праці персоналу фінансово-кредитних установ за рахунок його скорочення, мінімізувати потреби в будівлях і спорудах фінансово-кредитних установ, які в основному будуть зосереджені в головних офісах банків і процесингових центрах. Різко знизиться кількість зловживань з боку персоналу фінансово-кредитних установ.

Усе частіше бізнес взагалі обходиться без паперу, вдаючись до послуг телефону. Коли є телефон, користувачу не треба даремно витратити час на непродуктивні поїздки з одного кінця міста в інший, ходити у свій чи чужий обчислювальний центр, вести переговори, робити замовлення, чекати своєї черги, вести довгі переговори з програмістом, брати участь у відпрацюванні програми, перевіряти якість попередніх результатів, щоб потім отримати кінцевий результат. Він швидко зв'яжеться з будь-якою, вільною в даний момент, ЕОМ, за допомогою типової програми введе в неї свої дані і отримає результат. Він може також здійснити пошук у будь-якому фонді і скористатись будь-якими даними, де б вони не зберігалися. Це і є обчислювальна мережа.

Потім з'єднується обчислювальна мережа з масовою комунікацією. Персональні комп'ютери, які з'являються на кожному робочому місці й увійдуть у кожний дім, дозволять не тільки зв'язатися з обчислювальним центром й інформаційними фондами, а й отримати потрібні тексти з будь-яких газет, теле- і радіопередач. Це і є система глобальної комунікації: усі зв'язуються з усіма й інформація «в собі» перетворюється в інформацію «для нас». Це початок інформаційної ери, що відкриває двері в інформаційне суспільство.

Система глобальної комунікації дозволяє зв'язатися з усіма, хто потрібний, і отримувати звідусіль потрібну інформацію. Адже персональний комп'ютер є і вдома, квартирний телефон зв'язаний із зовнішнім світом, сиди собі і працюй: коли хтось потрібний, можна з ним зконтактуватися, переговорити, навіть провести нараду, обмінятися інформацією... На екрані дисплея видно друковані тексти рахунків і договорів, з яких можна зняти копію.

Це зміна режиму і способу життя!

Тепер телефон постійно розповідає власнику про його фінансові справи.

Банк на дивані — через телефон надає власнику

платіжної картки цілодобову інформацію щодо стану карткового рахунку й проведених трансакцій у вигляді SMS-повідомлень. Більшість банків уже не перший рік надає власникам банківських платіжних карток можливість дистанційного контролю за своїми рахунками. Клієнт, який підключився до послуги мобільного банкінгу, у режимі реального часу отримує на свій мобільний телефон SMS-повідомлення. Таку своєрідну телеграму, яка містить:

- суму операції;
- тип операції (зняття готівки, купівля, термінове поповнення);
- найменування терміналу, де була проведена операція (банкомат чи POS-термінал);
- назву точки проведення трансакції;
- назву країни й міста, де вона проведена;
- дату і час трансакції;
- доступний залишок коштів на картковому рахунку.

Мобільний банкінг уже тепер практикують «Приват-Банк», «Райффайзен Банк Аваль», «Укрсоцбанк», «Укрпромбанк», «Надра-Банк» та ін.

Певна робота проведена щодо поширення застосування кредитних карток, хоч вона й не завжди є ефективною. На початок 2007 р. в Україні було випущено понад 32 млн платіжних карток, для їхнього обслуговування придбано близько 77 тис. одиниць термінального обладнання. Власниками пластикових карток є понад 30 млн осіб, а обороти за картками у 2006 р. перевищили 150 млрд грн. Однак 97% цих операцій — це примітивне зняття готівки в банкоматах.

Жителі Німеччини тепер можуть ходити до магазинів за товарами без гаманців та кредитних карток. На південному заході країни в 150 магазинах, шкільних їдальнях і навіть у пивних барах установили нові касові апарати. Ті сканують відбитки пальців покупця й вираховують потрібну суму з банківських рахунків. Усе відбувається за лічені секунди.

Американські вчені розробляють технологію, яка дозволить клієнтам вводити пін-код у банкомат без допомоги рук, а одним лиш поглядом. Наявна технологія буде відслідковувати положення очей володаря картки, яке фокусується на певних цифрах на віртуальній клавіатурі. Ця технологічна новинка дозволить скоротити випадки крадіжок пін-кодів карток. Якщо тепер підглянути пін-код, який вводиться, можна через плече, то із запровадженням нової технології буде не так просто.

Система глобальної комунікації значно розширює можливості бізнесу й людської співпраці. Важливим чинником цього розширення стають пластикові картки — носії інформації для електронної комерції.

Для її подальшого розвитку важливе значення має удосконалення системи електронних підписів при укла-

данні комерційних угод. Україна тут має цікаві розробки, які у нас не знаходять практичного застосування.

Дев'ятнадцятирічний студент Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ) Максим Слободянюк став володарем міжнародної нагороди, яка за престижністю займає друге місце після Нобелівської премії. Він був визнаний Всесвітньою організацією інтелектуальної власності в Женеві «Кращим молодим винахідником світу» і нагороджений спеціальною золотою медаллю. Запропонована молодим українцем система не має аналогів у світі. Винахід Максима називається «Електронна інформаційна система укладення контрактів», простіше — це запровадження електронного цифрового підпису. Наприклад, два комерсанти, які перебувають на відстані тисячі кілометрів один від одного, можуть за допомогою комп'ютера укласти угоди і тут же їх підписати. Електронний підпис — це не візуальна картинка, а складна математична функція. Вона засвідчується сертифікатом і має захист. За допомогою спеціального реєстру можна в будь-який момент пересвідчитися: цей підпис поставлений конкретною людиною в певний час. Такі документи мають повну юридичну силу.

Запропонована Максимом система не має світових аналогів і, на думку міжнародних експертів, найбільш досконала з нині існуючих.

Електронний цифровий підпис успішно використовується в деяких країнах Заходу, але на українському ринку він не користується попитом через дорожнечу. Так, за європейською технологією один підпис на рік коштує близько 100 доларів. А за схемою Максима — від 19... копійок. Немає сумніву, що такі тарифи зацікавлять не тільки великі банки й корпорації, але й середній і малий бізнес.

Новинка особливо цінна при укладенні зовнішньоекономічних угод. Невелика помилка документів призводить до довгого оформлення на митниці. А за цей час, до прикладу, зелені банани вже пожовкли, вантаж стає зовсім іншим — потрібні нові папери. Час іде, і фірма зазнає втрат. А за допомогою електронного підпису можна буквально за лічені секунди усунути помилку і заново підписати виправлені папери.

Для реалізації проекту потрібно 37 млн грн. Однак бажаючих впровадити цінну розробку у виробництво в Україні не знайшлося.

Електронні гроші не тільки економічно, а й юридично є повноправним еквівалентом реальних грошей, що існує у вигляді зашифрованої інформації в електронних платіжних системах і який можна обміняти в будь-який момент на традиційні гроші, тобто перетворити в іншу форму (безготівкові гроші в готівку і т. д.).

Електронні гроші є попередником революційних змін у сфері грошового обігу, у результаті яких зйдуть

зі сцени «класичні» банки і почнуть панувати віртуальні банки.

З появою електронних грошей розпочалася ера безпаперового бізнесу.

Коли порівняти віджилу, характерну для минулого, золото-грошову систему з властивою їй внутрішньою вартістю грошової одиниці із сучасною високоорганізованою кредитною грошовою системою з наявністю електронних грошей, для яких характерна відсутність у грошей внутрішньої вартості, то неважко встановити різкі переваги останньої.

Безперервність і швидкість грошових розрахунків, їхня дешевизна і надійність при електронній кредитній грошовій системі мають незаперечні переваги над попередніми грошовими системами.

При кредитних грошах, що зберігаються в безготівковій формі на рахунках підприємств у банку, чи електронних грошах, буття яких пов'язане з електричною іскрою, гарантія платежу забезпечується не вартістю шматка паперу чи електричної іскри, а тим, що ці кредитні гроші є борговими зобов'язаннями могутніх платоспроможних банківських установ.

Якщо б людство розв'язувало сьогоденні практичні завдання з позицій старих догм, тобто коли б домагалось того, щоб гроші, зокрема й електронні, мали внутрішню вартість, воно б залишилося на рівні середньовіччя.

В економіці доводиться мати справу з трьома видами інформації: науково-технічною, адміністративною й інформацією, яка циркулює каналами економічного обігу й передається за допомогою економічних відносин, які, як павутиння, покрили всю країну і з'єднують виробничі, фінансові, посередницькі, торгові підприємства й організації (державні, кооперативні й приватні) в єдине ціле. Ці відносини виражаються грошми та іншими економічними категоріями, у яких викристалізована економічна інформація, що відображає досвід людського спілкування.

Внутрішня вартість грошей мала велике значення в умовах нерозвиненості обміну й відсутності розвиненої ринкової інфраструктури, насамперед банківської системи.

Можна навести багато прикладів з історії різних країн, як орієнтація на внутрішню вартість металевих грошей дозволяла розв'язувати складні питання, пов'язані з регулюванням грошового обігу.

У XVIII столітті в Англії різко постало питання щодо боротьби з псуванням срібних монет, технологія виготовлення яких була недосконалою. Більшість з них виготовлялися вручну, їхня форма і розміри не завжди відповідали стандарту. Спокуса розбагатіти змушувала тисячі простих людей, поряд з фальшивомонетниками, які процвітали в таких умовах, знеці-

нювати гроші, що перебували в обігу, обрізуючи нестандартні монети по краях.

У таких умовах нормальне ділове життя було неможливе. Економічне становище Англії швидко погіршувалося.

У відповідь уряд налагодив машинне карбування монет зі сталим вмістом срібла. Однак нові монети не могли витіснити з обігу старі, оскільки кожний прагнув розплачуватися колишніми, неповноцінними грошима. Нові ж монети англійці вилучали з обігу, переплавляли в злитки і вивозили за кордон. У цих умовах для порятунку країни треба було швидко замінити одразу всю грошову готівку, що перебувала в обігу.

Спочатку хотіли провести реформу за рахунок громадян. У цьому випадку обмін старих монет на нові мав відбуватися за вагою, тобто за реальною вартістю зданого срібла. Однак реформаторам було ясно, що такий обмін розорить велику кількість людей, бо на руки людина одержить суму, набагато меншу за той номінал, що був у неї колись, а величини боргів і податків залишаться незмінними. У вигравші від обміну за вагою виявилися б тільки великі кредитори (особливо банки) і державні чиновники, які одержують фіксовану винагороду.

Ісаак Ньютон, який працював директором монетного двору Англії, добився ухвалення рішення щодо обміну грошей за номіналом. Він наполіг на тому, щоб оплату такого обміну взяла на себе держава, яка фактично й довела країну до кризи.

Зазнавши відчутних втрат на початку реформи, уже через кілька років скарбниця, збираючи податки зі зростаючого товарообігу, змогла не тільки відшкодувати ці втрати, а й одержати великий дохід.

Гроші є перетвореною формою вартості товару. Суспільним процесом, ретортою, що перетворює різні товари в гроші є ринок, який згодом ці гроші перетворює в товари. І так безперервно.

У грошах викристалізований, зафіксований досвід економічних відносин. Усі економічні категорії є згустками цих економічних відносин. З допомогою грошей відбувається безліч різноманітних економічних перетворень і налагодження численних зв'язків.

У самих грошах, їхній купівельній здатності задована величезна кількість інформації, що відображає економічні відносини, які в них викристалізувались.

Те, що люди користуються гривнею, означає, що вони її не тільки визнають, а й створили. Вона не впала з неба, її не знайшли готовою.

Питання стосовно механізмів кодування інформації всебічно висвітлив Шенон.

У людській практичній діяльності широко використовуються кодування, шифрування, застосовуються символи.

Коли б не було грошей, невідомою була б їхня купівельна здатність (вартість). Кожного разу під час обміну товарів доводилось би заново встановлювати відносини не тільки щодо кількості виручених грошей (як тепер це робиться), а й з приводу цінності (вартості) самого отриманого еквіваленту.

Завдяки наявності тієї чи іншої грошової одиниці при кожному акті купівлі-продажу не доводиться заново створювати грошової системи, а виходять з її наявності. І це полегшує людські стосунки.

Під час укладання договорів товарообміну керуються тим, що вже існує грошова система, що є гривня, яка має певну купівельну здатність, що є впевненість у тому, що продаж товару підприємцем не завдасть йому збитків і вартість реалізованої продукції буде збережена у формі отриманого еквівалента. Без гривні, без організації грошово-кредитної системи це було б неможливим. За відсутності всього цього під час гіперінфляції купуно-карбованець виявився нездатним забезпечити надійність товарообмінних операцій і повсюдно запроваджувався бартер.

Процес кодування економічних відносин в економічних категоріях багатогранний, і він не завершується виникненням грошей і формуванням грошово-кредитної системи країни.

Поруч з грошовим обігом існує багато інших економічних процесів, які ґрунтуються на ньому, на сформованій грошово-кредитній системі.

На грошах базується узагальнююча оцінка виробленої продукції. З їхньою допомогою визначається вартісна оцінка продукції, вираховується валова продукція. Без них не можна було б в єдиному показнику виразити величезну кількість різноманітних товарів (літаків, черевиків, авторучок, голок, м'яса, яєць тощо).

Жоден підприємець не може вести бізнесу, не знаючи кінцевих результатів своєї діяльності й того, чи окупляться затрати на виробництво, чи буде відновлена вартість машин, обладнання, чи повернуться затрати на купівлю сировини, на оплату праці і яким буде кінцевий результат (прибуток) його діяльності.

Визначення в грошовій формі валової продукції — це тонкий механізм економічних відносин, а не штучний рахунковий захід, що застосовується тільки для лічби.

Валова продукція — це не простий статистичний показник, а важливий критерій оцінки діяльності підприємств, ефективності їхнього функціонування, що враховується під час оподаткування, страхування, забезпечення важливих відтворювальних процесів, заміщення вартості реалізованої продукції, амортизації основних фондів, вартості сировини і матеріалів, затрат на зарплату тощо.

Уся промислова й сільськогосподарська продукція повинна бути закодована єдиним для всієї країни

десятирозрядним цифровим шрифтом, який є однією з основних поширених систем числення з основою 10. Будь-яке число в ній можна представити за допомогою десяти символів-цифр: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Причому цим цифрам надається різного значення, залежно від місця знаходження (позиції).

Гроші тут використовуються у функції міри (уніфікатора).

Лічба, рахунок — це цифрова мова. За її допомогою літаки, барани, дитячі іграшки перетворюються в сухі, прості цифри, позбавлені будь-якого змісту. Ці цифри легко сумуються, віднімаються, діляться, множаться. У цій лічбі відображений великий досвід людської цивілізації.

Визначення валової продукції — не просто забава, не штучний, не сумісний з реальним життям, з дійсними економічними процесами захід, що пов'язаний виключно з обліком і статистикою, як це іноді помилково твердять економісти, а сфера тонких, дійсних, реальних економічних процесів, на яких базується ціла система економічних відносин.

Мій підхід не має нічого спільного з номіналістичною теорією грошей, представники якої не бачать, що вартість грошам надає не держава, а економічні відносини, об'єктивний процес обміну, що їх освячує, заперечуючи принципове положення стосовно грошей як перетвореної форми вартості товару, і зосереджують увагу на правовій, юридичній стороні оформлення грошової системи. У зародковій формі такі погляди виникли давно. Ще в середні віки псування монет виправдовувалося тим, що гроші — умовний знак, створений державою. Основи ж номіналізму, як концепції, були закладені у XVIII столітті в Англії філософом Дж. Берклі (1635—1753) і економістом Дж. Стюартом (1712—1780). Внутрішня вартість грошей для них не мала значення, оскільки в останніх бачили тільки рахункову одиницю, умовний знак, свого роду ідеальний масштаб з рівними поділами, що служить засобом встановлення пропорції товарного обміну. Ці погляди спиралися на факт обігу неповноцінних грошей, також на надання в теорії виняткового значення функції засобу обігу.

Розширення масштабів використання паперових грошей сприяло поширенню номіналістичних концепцій. Свого часу велику популярність набули зокрема погляди Г. Кнаппа, опубліковані в 1905 р. у книжці «Державна теорія грошей». Тут гроші виступають як умовні одиниці, що володіють певною цінністю, яка забезпечується правовими нормами, що регулюють її використання.

Держава своєю владою вводить в обіг грошові одиниці, дає їм найменування, визначає номінал. Г. Кнапп знімає проблему внутрішньої вартості грошей і замінює її купівельною спроможністю, інакше

кажучи, тим, яку кількість товарів можна купити за грошову одиницю. Паперові гроші в його трактовці виступають як «хартальний» (установлений хартією, законом) платіжний засіб. Пізніше на хартальну природу грошей вказував Дж. Кейнс.

Крім правової інтерпретації номіналізму існує і його економічний варіант, згідно з яким цінність умовних рахункових знаків виводиться з їхнього функціонування в товарному обміні.

Хто і як надає кредитним грошам економічну силу, а отже, й вартість? Не держава, а реальний економічний процес-обмін, реальні економічні відносини. Держава ж за допомогою правових норм, законів надає їм юридичної форми. Це ж стосується й паперових грошей, які є не простим випущеним державою шматочком паперу, а освяченим ринком, економічними відносинами загадковим феноменом.

Література

1. **Сенченко М.** Доларовий лохотрон / М. Сенченко // Персонал плюс. — 2007. — 5—11 верес. — С. 11.
2. **Злобин И. Д.** О природе денег в современном капитализме / И. Д. Злобин, И. И. Конник // Деньги и кредит. — 1993. — № 7. — С. 44.
3. **Атлас З. В.** Проблемы золота и инфляции в условиях современного капитализма / З. В. Атлас, М. С. Атлас, В. С. Герашенко, А. Н. Красавина // Деньги и кредит. — 1975. — № 3. — С. 75—82.
4. **Крилов В.** Теория денег / В. Кирилов // Рос. эконом. журн. — 1995. — № 1. — С. 86—87.
5. **Макконелл К.** Экономикс / К. Макконелл, С. Брю. — М. : Республика, 1992. — С. 271.
6. **Федоров Б. Г.** Современные валютно-кредитные рынки / Б. Г. Федоров. — М. : Финансы и кредит, 1990. — С. 3.
7. **Шаров А. Н.** Эволюция денег при капитализме / А. Н. Шаров. — М. : Финансы и статистика, 1990. — С. 48.
8. **Економіка й управління.** — 1999. — № 2(3). — С. 8.
9. **Мочерний С. В.** Економічний енциклопедичний словник / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна та ін. — Т. 1. — Львів : Світ, 2005. — С. 117.
10. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови / під ред. В. Т. Бусела. — К. : Ірпінь, 2007. — С. 189.